

ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Лебедева О.В.

Київський коледж легкої промисловості

Стаття присвячена теоретичним питанням психологічної теорії походження держави. Автором проаналізовано основні причини утворення держави, а також суттєва увага приділена виникненню психологічної теорії походження держави. Зазначено, які саме чинники вплинули на появу такої теорії, а також визначено її недоліки.

Ключові слова: психологія, держава, психологічна теорія походження держави, сутність держави.

Постановка проблеми. Питання про походження і сутність держави займає одне з центральних місць в політичній організації суспільства. Неодмінна умова вірного вирішення багатьох актуальних питань сьогодишньої політики – це вірне розуміння і трактування причин виникнення держави, її природи, сутності, призначення тощо.

Вивчення процесу походження держави має не тільки пізнавальний, але і політико-практичний характер, який дозволяє глибше зрозуміти соціальну природу держави, її особливості і риси, надає можливість проаналізувати причини та умови її виникнення і розвитку; дозволяє визначити усі властиві їй функції – основні напрями її діяльності, а отже визначити місце і роль у житті суспільства та політичної системи.

На сьогодні серед теоретиків держави відсутня єдність поглядів по відношенню до процесу походження держави. Розглядаючи означене питання ніхто, як правило, не ставить під сумнів такий загальновідомий історичний факт, що першою державно-правовою системою в Стародавній Греції, Єгипті, Римі й інших країнах була рабовласницька держава. Не підлягають сумніву й багато інших історичних фактів, які стосуються походження держави. Однак цього не можна говорити про усі випадки, коли мова йде про причини, умови, природу і характер походження держави, оскільки в єдності чи спільності думок переважають розбіжності.

Ще з давніх часів люди замислювалися над питаннями про причини і шляхи виникнення держави. Створювалися різні теорії, які по-різному відповідали на означене питання. Різноманітність теорій походження держави пояснюється тим, що були різні історичні і соціальні умови, різні ідеологічні і філософські позиції видатних мислителів того часу.

На сьогодні існує безліч різних теорій, що пояснюють процес виникнення і розвитку держави. Це цілком природно і зрозуміло, оскільки кожна з них відображає різні погляди і судження різних груп, націй тощо, на даний процес, або – погляди і судження однієї і тієї ж соціальної спільноти на різні аспекти процесу виникнення і розвитку держави. З удосконаленням суспільного життя, самої людини, з її соціальною політичною зрілістю змінювалася і сама держава [1, с. 110-112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означеною проблемою займалися такі видатні вчені, як: Ш. Монтескє, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель, І. Кант, Г. Плеханов, М. Бердяєв, Л. Петражицький, М. Коркунов, Т. Баштін, М. Абдулаєв, С. Комаров, А. Венгеров, М. Марченко, В. Бабаєв тощо. Таким чином, ґрунтуючись на думках видатних вчених, спробуємо визначити основні причини виникнення держави та проаналізувати одну з поширених теорій походження держави – психологічну.

Держава – це єдина політична організація суспільства, яка поширює свою владу на всю територію країни і її населення, має спеціальний апарат управління, видає обов'язкові для всіх правила поведінки та має суверенітет. Причинами для виникнення держави були: розпад первіснообщинного ладу, поява приватної власності на знаряддя і засоби виробництва, поділ суспільства на ворожі класи – експлуататорів і експлуатованих, перехід до територіальної організації населення, почастішання воєн, вплив релігії тощо.

Серед основних причин появи держави можна назвати наступні [5, с. 123-126]:

- необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням, оскільки воно було пов'язане з розвитком виробництва, появою нових галузей, поділу праці, зміною умов розподілу загального продукту, зростанням чисельності населення тощо;

- необхідність організації суспільних робіт, тобто об'єднання великих мас людей для тих регіонів, де основою виробництва було поливне землеробство, яке вимагало будівництва каналів, водопідйомників, підтримання їх в робочому стані тощо;

- необхідність підтримки порядку в суспільстві, який забезпечує функціонування суспільного виробництва, соціальну стійкість суспільства, його стабільність, у тому числі і по відношенню до зовнішнього впливу;

- необхідність ведення війн, як оборонних, так і загарбницьких.

Суттєву роль у процесі державотворення належить релігії. Вона істотно вплинула на об'єднання окремих племен в єдині народи. У період об'єднання племен династія нових володарів прагнула утвердити спільні релігійні канони.

Держава на відміну від соціальної організації первіснообщинного ладу відрізняється наступними ознаками: поділ підданих держави за територіальними одиницями; встановлення особливої публічної влади; стягнення податків з населення і отримання від нього позик для утримання апарату державної влади [2, с. 86-88].

За час існування юридичної, філософської та політичної наук були створені десятки всіляких теорій і доктрин, висловлені сотні, якщо не тисячі припущень. Водночас суперечки про природу держави, причини, витоки та умови її виникнення продовжуються і до сьогодні.

В нашому дослідженні ми зупинимо свою увагу на психологічній теорії походження держави.

Її прихильники визначають суспільство і державу як суму психічних взаємодій людей і їх об'єднань. Суть даної теорії полягає в утвердженні психологічної потреби людини жити в рамках організованого співтовариства, а також у почутті необхідності колективної взаємодії. Говорячи про

природні потреби суспільства в певній організації, представники психологічної теорії вважають, що суспільство і держава є наслідок психологічних закономірностей розвитку людини. Водночас пояснити причини виникнення і функціонування держави тільки з психологічної точки зору навряд чи можливо. Зрозуміло, що всі суспільні явища вирішуються на основі психічних актів людей і поза ними немає нічого суспільного. У цьому випадку психологічна теорія пояснює багато питань суспільного життя, увага яких оминається економічною, договірною та органічною теоріями. Однак спроба звести все суспільне життя до психологічної взаємодії людей, пояснити життя суспільства і держави загальними законами психології – таке ж перебільшення, як і всі інші уявлення про суспільство і державу. Держава – явище надзвичайно багатогранне [6, с. 93-95].

Причини її виникнення пояснюються багатьма об'єктивними факторами: біологічними, психологічними, економічними, соціальними, релігійними, національними та іншими. Їх загальне наукове осмислення навряд чи можливе в рамках однієї універсальної теорії, хоча такі спроби робилися, і досить успішно (Платон, Арістотель, К. Маркс, І. Ленін тощо). Історичний досвід показує, що причини походження суспільства і держави слід шукати в усій сукупності закономірностей, що породжуються індивідуальним і суспільним життям людини. Отже, головне завдання полягає в тому, щоб не заперечувати різноманітності наукових підходів до предмету дослідження, а інтегрувати їх об'єктивні висновки у загальну теорію, яка б не однобічно пояснювала сутність явища, а навпаки давала розмаїття її проявів у реальному житті. В такому випадку мають повне право на існування і органічна, і психологічна теорії походження держави, оскільки ними досліджуються біологічні та психологічні особливості людини як члена суспільства та громадянина держави, а суспільство і держава як система взаємодіючих біологічних видів, наділених волею і свідомістю.

Е. Трубецький, посилаючись на Г. Спенсера, зазначає, що «між частинами біологічного організму існує фізичний зв'язок; між людьми – частинами соціального організму – психічний зв'язок». З позицій договірної та економічної теорій походження держави ці погляди неспроможні. Проте договір про виникнення державного утворення може бути укладений біологічними індивідами, які володіють нормальною людською психікою. Розвиток суспільства і утворення держави в силу економічних причин також неможливо без участі психіки людини і його фізичних зусиль [4, с. 173-174].

Таким чином, основна суть психологічної теорії полягає в тому, що у людини існує психологічна потреба жити в рамках організованого співтовариства, а також почуття колективної взаємодії. Психіка людини, її імпульси і емоції відіграють головну роль не тільки в пристосуванні людини до мінливих умов, а й в утворенні держави і права.

Однак люди не рівні за своїми психологічними якостями. Так само як по фізичній силі розрізняють слабких і сильних, також різними є і психологічні якості. Одні люди схильні підпорядковувати свої вчинки авторитету, оскільки свідомість залежності від еліти первісного суспільства, усвідомлення справедливості певних дій і відносин дає стан стабільності, впевненості в своїй поведінці. Інші люди, навпаки, відрізняються бажанням наказувати і підкоряти своїй волі інших. Саме вони стають лідерами в суспільстві, а потім

представниками публічної влади, службовцями державного апарату. Основним представником психологічної теорії походження держави вважають Л. Петражицького.

Виникнення психологічної теорії походження держави було певною мірою великим проривом в юридичній науці. Це стало можливим лише наприкінці XIX ст., коли психологія формувалася як самостійна галузь знань. Інтерес суспільствознавців до проблем психологічної науки помітно зріс, коли в ній взяли гору експериментальні методи досліджень і почали складатися наукові школи, які розходилися в трактуванні психіки. Сприйняті соціологами і юристами ідеї цих шкіл і поклали початок формуванню нових напрямів в юридичній науці [7, с. 201].

Було зазначено, що психіка людини істотно відрізняється від психіки тварин. Людині властива більш розвинена психіка. У ній присутнє почуття солідарності, почуття колективізму.

Значимо, що різні інтереси людей (економічні, політичні, культурні, побутові тощо) реалізуються тільки через психіку. Людина – не автомат, і навіть те, що вона робить звично, проходить через її психіку на рівні умовних і безумовних рефлексів.

Ми повинні погодитися і з тим, що люди за психологічними якостями відмінні один від одного. Звичайно, психологічні якості можуть певною мірою бути вдосконалені, і те, що нам «дала» природа, можна поліпшити, але для цього слід докласти зусилля. Однак межі вдосконалення тут дуже обмежені.

Не зважаючи на позитивні моменти психологічної теорії, вона має ряд негативних недоліків.

По-перше, вказуючи на роль психологічних якостей у процесі утворення держави, представники психологічної теорії з позицій розвитку психологічної науки того часу не змогли надати розгорнутого вчення про роль психіки в утворенні держави. Називаючи всі психологічні якості людей «імпульсами», «емоціями» і «переживаннями», вони не бачили між ними різниці. Водночас психіка людей розділяється на емоційну, вольову, розумову сфери. У взаєминах між людьми дуже важливі саме вольові якості. На їх основі встановлюється психологічна підпорядкованість між людьми і соціальна «піраміда», різновидом якої є держава. Сильні вольові якості роблять людей природними лідерами. Саме такі люди, як правило, і стають біля «жерма» племені, союзу племен, а потім і держави.

По-друге, говорячи про психологічні якості, прихильники психологічної теорії підкреслюють, що прагнення до солідарності людям властиво практично з народження. Але насправді люди з моменту початку свого існування на землі воюють один з одним постійно, і війна з давніх часів була правилом, а не винятком. Приборкати її виявилось не зовсім під силу навіть до тепер. Згадаємо, що в центрі європейського континенту, де знаходяться найрозвиненіші країни, була війна в Югославії і зупинити її ледве вдалося. Таким чином виникає питання – хіба почуття солідарності є основоположним фактором людського розвитку?

По-третє, прагнення авторів психологічної теорії стримати економічний детермінізм, не можна не відзначити, що вони в процесі утворення держави надають вирішальне значення психологічним факторам, тобто по суті допускають ту ж помилку. Звичайно, психологічні фактори не мають вирішального впливу на зазначений процес, але відхиляти їх – це ще більш груба помилка, ніж їх недооцінка [3, с. 149].

Слід зазначити, що психічні та психологічні якості людей формуються під впливом економічних, політичних, соціальних, військових, релігійних, духовних чинників. Також відмітимо, що позитивну оцінку заслуговують спроби її прихильників знайти універсальну причину, яка пояснює процес утворення держави. Проте це завдання ними не виконано.

Таким чином, поява держави за психологічною теорією обумовлюється проявом властивостей людської психіки: потребою підкорятися, свідомою залежністю від еліти первісного суспільства, усві-

домленням справедливості визначених варіантів дії і відносин тощо.

Природно, що соціальні закономірності реалізуються через людську поведінку, діяльність, тому властивості людської психіки надають певний вплив на реалізацію цих закономірностей. Однак, з одного боку, цей вплив не є вирішальним, а з іншого – сама людська психіка формується під впливом відповідних економічних, соціальних і інших зовнішніх умов. Отже саме ці умови і повинні враховуватися в першу чергу.

Список літератури:

1. Абдуллаев М.И. Проблемы теории государства и права: [учебник] / М.И. Абдуллаев, С.А. Комаров. – СПб.: Питер, 2003. – 576 с.
2. Венгеров А.Б. Теория государства и права: [учебник] / А.Б. Венгеров. – [3-е изд.]. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.
3. Марченко М.Н. Теория государства и права: [учебник] / М.Н. Марченко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Проспект, 2009. – 768 с.
4. Морозова Л.А. Теория государства и права: [учебник] / Л.А. Морозова. – [4-ое изд., перераб. и доп.]. – М.: Российское юридическое образование, 2010. – 384 с.
5. Общая теория государства и права / [под ред. В.В. Лазарева]. – М.: Юрист, 2001. – 520 с.
6. Теория государства и права / [под ред. В.К. Бабаева]. – М.: Юрист, 2003. – 592 с.
7. Червонюк В.И. Теория государства и права: [учебник] / В.И. Червонюк. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 704 с.

Лебедева Е.В.

Киевский колледж легкой промышленности

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ГОСУДАРСТВА

Аннотация

Статья посвящена теоретическим вопросам психологической теории происхождения государства. Автором проанализированы основные причины образования государства, а также существенное внимание уделено возникновению психологической теории происхождения государства. Обращено внимание на то, какие именно факторы повлияли на появление такой теории, а также определены ее недостатки.

Ключевые слова: психология, государство, психологическая теория происхождения государства, сущность государства.

Lebedeva E.V.

Kiev College of Light Industry

PSYCHOLOGICAL THEORY OF THE ORIGIN OF THE STATE

Summary

The article is devoted to theoretical issues of psychological theory of the origin of the state. The author analyzes the main reasons for the formation of the state, as well as the considerable attention paid to the emergence of a psychological theory of the origin of the state. Attention is drawn to the fact what factors influenced the emergence of such a theory, and identified its shortcomings.

Keywords: psychology, state, psychological theory of the origin of the state, essence of the state.